

топоніміці, занурюються в історичний контекст закріплення певної назви за населеним пунктом, засвоюють смаки українців, утілені у власних назвах, іншими словами, збагачують свої знання соціокультурного спрямування. Такий підхід до вивчення мови передбачає формування в учнів культурної та національної позиції.

Висновки. Отже, використання топонімів як елементів соціокультурної змістової лінії на уроках української мови сприятиме поглибленню знань з історії та культури рідного краю. У період відстоювання української державності особливої ваги набуває національно-патріотичне виховання учнів, молодого покоління, від якого залежить майбутнє нашої країни.

Список літератури:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. Постановою Кабінету Міністрів від 30.09.2020 р. № 898.
2. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. Вип. 2 (112). С. 2–7.
3. Лабінська Г. Топоніміка: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
4. Лиман І. Дослідники історії Південної України: бібліографічний довідник. Київ, 2016. 512 с.
5. Проць М. Реалізація соціокультурної лінії у процесі вивчення української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 459–464.
6. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804).

Пугач Анна,

Криворізький державний педагогічний університет

Науковий керівник: к. ф. н., доц. Н. М. Малюга

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ

Реформування мовної освіти, зокрема в закладах загальної середньої освіти, визначає нові умови функціонування освітньої парадигми, у межах якої спостерігаємо реалізацію компетентнісного підходу. На сучасному етапі відбувається поєднання ключової, загальнопредметної та предметної компетентностей, які спрямовані на досягнення навчальних результатів. За Державним стандартом базової середньої освіти, цей підхід сприятиме інтенсивному та інтелектуальному розвитку старшокласників, усвідомленню своєї мовної поведінки та мовнокомунікативних умінь [2]. Відповідно, компетентнісно-орієнтований підхід до навчання української мови одним із своїх головних завдань убачає саме процес формування та використання комунікативної компетентності учнів. Безперечно, це є запорукою оволодіння українською мовою на просунутому рівні.

Питання комунікативної компетентності тривалий час успішно розробляють українські науковці, як-от: Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучерук, М. Пентилюк, С. Омельчук, О. Семенов та інші. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти засвідчує, що комунікативна компетентність виявляє себе як «здатність застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями» [2].

У навчальних програмах для 10–11 класів профільної школи спостерігаємо акцент на інтенсивному мовному та розумовому розвитку здобувачів освіти. Головне завдання цього аспекту полягає у «формуванні випускника закладу освіти, який є високоінтелектуальною особистістю, здатний до самореалізації, самоосвіти, самовдосконалення» [1]. Старша школа, зокрема профільна, готує випускника як компетентну, обізнану,

конкурентоспроможну особистість, яка в перспективі знайде застосування своїх умінь і навичок на національному та глобальному ринках праці.

Відповідно, не можемо не наголосити на важливості принципу комунікативної спрямованості навчання, який належить до лігводидактичних. Зміст цього принципу полягає в тому, що він передбачає орієнтацію на розвиток та удосконалення комунікативних умінь, формування учнівської здатності до ефективної комунікації.

У такому важливому державному освітньому документі, як «Програма Українська мова. Для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи», зазначено, що «мовленнєва (комунікативна) змістова лінія спрямована на формування і розвиток мовленнєво-мислительних здібностей та умінь» [3]. У межах досліджуваної теми нас цікавлять різновиди конструкцій із чужим мовленням та шляхи вдосконалення комунікативних умінь учнів старшої профільної школи (спираємося на здобутки теорії репрезентології).

Як відомо, чуже мовлення вивчається в розділі синтаксису. Одним із першочергових завдань сучасного українського синтаксису є системне вивчення таких синтаксичних конструкцій із чужим мовленням, які включені в авторський текст та виступають способом відтворення мовлення певної особи. Власне, синтаксис тісно пов'язаний із стилістикою, хоч і не має чітко визначених меж щодо розрізнення стильового забарвлення певних одиниць.

У сучасній лінгвістичній науці проблема термінології, якою послуговуються в теорії репрезентології, залишається досить актуальною. Сказане насамперед стосується позначення чужої мови, уведеної в авторський текст задля відтворення особливостей живої мови персонажа.

У лінгвістиці вивченням конструкцій із чужим мовленням з урахуванням усіх композиційних, інтонаційних особливостей займалося широке коло мовознавців, зокрема, А. Багмут, С. Бевзенко, І. Білодід, М. Івченко, А. Коваль, Г. Чумаков та інші. Термінологія на позначення різновидів передачі чужого мовлення до цього часу не є усталеною. У науковій

літературі виокремлюють такі способи передачі чужого мовлення, як-от: пряме мовлення, непряме мовлення, невласне-пряме мовлення, тематичне мовлення, вільне пряме мовлення, крім того, увага дослідників прикута до різних форм репрезентації (наприклад, пряме мовлення може реалізуватися у формі діалогу, полілогу, окремої репліки, цитати), однак у шкільних підручниках панує спрощений підхід.

Пряме мовлення є ознакою передусім книжного мовлення. У художньому стилі воно, будучи окремим компонентом тексту, є засобом індивідуалізації мови літературних персонажів,. За допомогою таких конструкцій письменник може дати вичерпну мовну характеристику кожному з персонажів. Діалогічна форма мовлення є ознакою розмовного стилю, а через її поєднання з авторським мовленням у художній літературі можемо простежити високий ступінь експресивності, здатний викликати сильні емоції в читача.

Непрямим мовленням називають такий різновид чужого мовлення, який виник при перетворенні прямої мови засобами стороннього висловлення у більш економно оформлювану думку. Непряме мовлення менш емоційне, оскільки не ставить за мету зберегти повністю індивідуальні особливості адресанта, хоч змістове наповнення загалом зберігається.

Невласне-пряме мовлення (внутрішнє мовлення) дозволяє письменнику говорити за своїх персонажів, тому саме через такий контакт досягається єдність художнього тексту. Описувана форма передачі мовлення має специфічну стилістичну організованість, органічно поєднує чуже внутрішнє мовлення з авторським контекстом, використовуючи синтаксичні (третя особа) та стилістичні ознаки. Емоційне забарвлення, характерне для прямої мови, передається не словами персонажа, а словами наратора.

Також одним із різновидів конструкцій із чужим мовленням є тематичне мовлення, яке називає лише предмет чужого мовлення, тобто, зберігаючи тему повідомлення, воно максимально стискає, звужує передану інформацію.

Останнім різновидом серед виокремлених мовознавцями репрезентологічних конструкцій є вільне пряме мовлення. За обсягом воно досить стисле та лаконічне, трапляється переважно в газетних публікаціях та статтях, однак враховує у своєму повідомленні стилістично емоційно-забарвлений оповідний компонент. Така передача чужого мовлення є синкретичною, тому що характеризується поєднанням ознак прямого та непрямого мовлення [4]. Щодо синтаксичного оформлення, то вільне пряме мовлення здебільшого може мати вільну цитацію та характеризуватися обов'язковою наявністю дієслівної лексичної одиниці.

Конструкції чужого мовлення вивчають у розділі «Поглиблення і систематизація найважливіших відомостей із синтаксису, пунктуації і стилістики» в 11 класі профільної школи. Зокрема, учень має «вміти визначати стилістичні особливості невластиві прямої мови, здогадної прямої мови, підпорядковано-прямої мови, авторських слів при прямій мові, у діалозі; інтонувати речення з прямою мовою, діалогом; трансформувати речення з прямою мовою у складнопідрядне і навпаки» [3]. Тобто, маючи певну попередньо напрацьовану базу, учні профільної школи зможуть розширити свої знання з названої теми, поглибивши та вдосконаливши їх.

Пропонуємо вправи, які мають на меті вдосконалити комунікативні уміння учнів профільної школи під час вивчення чужого мовлення.

Вправа 1. Перебудуйте подані речення з прямою мовою на речення з непрямою. Укажіть на особливості перебудованих речень. Чи така трансформація можлива з комунікативного погляду в усіх запропонованих конструкціях?

1. *Василина беззвучно заплакала: «Ой, усі... Дмитрика вже не закличеш із того світа... А Кирило щось собі надумав, Божечку, поможи всім людським дітям і нашим...»*; 2. *Але, коли гість непевно прощався «бувайте здорові!», Дмитрик, зібравши всі свої сили, відповідав ледь чутним голосом завжди однаково: «Приходьте здорові... Дмитрик буде чекати»*; 3. *Вона, Василина, лише сплеснула на те руками, а далі, більше про людське око, аніж насправді,*

билася кулаками в голову, час від часу приказуючи: «Ой, нуждочко моя гірка... за що на нас таке горе?»; 4. «Марія – непокрита голова – бігала по сусідах з криком і плачем: «Люде добрі, рятуйте! Христос воскрес! Славко гине!» (М. Матіос).

Вправа 2. Прочитайте речення. Визначте, які способи вжито для передачі чужого мовлення. За якими ознаками можна з'ясувати приналежність кожного речення до певного різновиду?

1. Розказувала колись Гаврилові мама його мами – покійна бабця Калина: вона, малолітня нерозумниця, зачувши, що батько віддає її за сільського вїйта-вдівця з трьома дітьми, бігала довкруг хати, як теля, випущене після зими на пашу, з радісними криками, підскакуваннями та вигойкуваннями: «Віддаюся! Я нарешті віддаюся! Божечку, дай мені скорше дожити до завтра!» (М. Матіос). 2. Проте Кирило знав точно: Німого не треба сердити чи лякати (М. Матіос). 3. Краще б ти не читала ніяких, і це було б о'кей. Навіщо ця брехня? Я брехав усе життя, але ж я, на відміну від тебе, лишився в цій країні, бо так вирішила доля. А ти здійснила свою мрію, дісталася далеких країв, яких я не побачив і не побачу. До країв, де, як кажуть тепер, панує свобода. То хто ж змушував тебе казати неправду? (Є. Кононенко).

Крізь призму навчальних завдань, виконання яких вимагає поглиблених знань із теорії чужого мовлення, учні набувають комунікативної (мовленнєвої) компетентності, що, у свою чергу, спонукає їх до ефективного вдосконалення комунікативних умінь. Випускники загальноосвітніх закладів навчаються вільно висловлюватися, передавати чуже мовлення та розуміти специфіку кожного з видів, уважно ставитися до втілення нюансів думки у висловлюванні; більш того, ще й розрізняти той чи той різновид за певними граматичними, стилістичними та функційними особливостями.

Список літератури:

1. Груба Т. Л. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень): дис. ... док. пед. наук: 13.00.02. Рівне. 2019. 524 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів від 30. 09. 2020 р. № 898.
3. Програма Українська мова. Для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи / Л. Мацько, Т. Груба, О. Семенов, Т. Симоненко: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. 84 с.
4. Шитик Л. Синкретизм конструкцій із чужою мовою. Лінгвістичні студії. 2011. Вип. 22. С. 229–237.

Анна Андронатій,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник – д. філол. н., проф. Алла Романченко

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВІРКОВИХ ГЛЮТОНІМІВ

Глютонімна лексика – невід’ємний складник мовної картини світу. Важливим завданням сучасного мовознавства, зокрема діалектології, залишається дослідження говіркової лексики, що відтворює архетипні уявлення українців, ілюструє нашарування культур та епох, зміни в побуті народу. Цим завданням і зумовлено **актуальність** пропонованої розвідки.

Предметом лінгвістичних досліджень були назви окремих продуктів харчування та страв, що відображено в низці наукових і науково-популярних статей, у тім числі в працях В. Німчука, В. Горобця, В. Карпової, Н. Остащ, І. Ощипко, О. Перлюка, А. Поповського, В. Супруненка, І. Чепіги, А. Чичули. Дослідженню говіркових глютонімів присвятили свої студії М. Бігусяк, Е. Гоца, Й. Дзендзелівський, В. Дроботенко, Я. Закревська, Г. Мазур, М. Тимченко, Є. Турчин, Т. Тищенко, І. Шматко та ін., обравши різні напрями